

В. Я. СЛОБODЯН

КОНСЕРВАТИВНА КОНЦЕПЦІЯ ДЕРЖАВОТВОРЕННЯ В'ЯЧЕСЛАВА ЛИПИНСЬКОГО: СОЦІАЛЬНО-ФІЛОСОФСЬКІ ТА ДЕРЖАВНИЦЬКІ АСПЕКТИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Досліджується феномен українського консерватизму в контексті державницької концепції В'ячеслава Липинського як фундатора консервативного напрямку в українській державно-правовій думці. Здійснюється аналіз бачення мислителем передумов утворення української державності та підстав прогресивного розвитку українського суспільства на шляху утвердження консервативних цінностей та ідеалів.

Ключові слова: український консерватизм, інститут гетьманства, національна аристократія, суспільна мораль, національна ідея.

Исследуется феномен украинского консерватизма в контексте концепции государственности Вячеслава Липинского как основателя консервативного направления в украинской государственно-правовой мысли. Осуществляется анализ видения мыслителем предпосылок образования украинской государственности и условий для прогрессивного развития украинского общества на пути утверждения консервативных ценностей и идеалов.

Ключевые слова: украинский консерватизм, институт гетманства, национальная аристократия, общественная мораль, национальная идея.

The phenomenon of ukrainian conservatism in the context of the states conception of Vjacheslav Lipynsky as the founder of the conservative direction in the ukrainian public and legal science are researching in the article. The analysis of points of view of philosopher to the pre-conditions of ukrainian intehood and the basement of progressive development of Ukrainian society on the way of introduction the conservative values and ideals is carried out.

Key words: ukrainian conservatism, the institution of hetman, national aristocracy, social morality, the national idea.

Україна як європейська держава знаходиться зараз на важливому історичному етапі свого розвитку, що характеризується багатогранними реформістськими заходами в різних сферах життєдіяльності суспільства та держави. На фоні проведення численних реформ як ніколи набувають гостроти і актуальності питання, що пов'язані з вибором правових моделей організації та закріплення державної влади, які б дозволили ефективно здійснювати управління державним апаратом, державою вцілому, суспільством зокрема.

Конституційна реформа, що закріпила зміну форми правління з парламентсько-президентської на президентсько-парламентську республіку, з одного боку, засвідчила факт надання широких владних повноважень Президенту, а з іншого – вказала на те, що Україна і досі, так як і за доби В. Липинського, знаходиться в стані політичної нестабільності та пошуку оптимальних варіантів організації та взаємодії владних та суспільних інституцій.

Поряд із вищезазначеними конституційними процесами особливої ваги набуває сьогодні дискусія серед різних кіл громадськості щодо проблеми політичних еліт як основної державотворчої та організуючої суспільство сили в сучасній українській суспільно-політичній дійсності.

В силу окреслених суспільствотворчих та державотворчих процесів позитивним і корисним є звернення до досвіду консервативної школи в українській дер-

жавно-правовій думці, фундатором якої був В'ячеслав Казимирович Липинський (1882 – 1931 р.р.).

Філософські погляди В. Липинського неодноразово привертали увагу ще за життя вченого, коли точилась гостра полеміка з приводу провідної сили національно-державного розвитку України, перспектив української незалежності та соціально-класової структури українського суспільства. До прихильників ідей В. Липинського в цей час належали представники «гетьманського табору» та їх однодумці (М. Кочубей, Д. Дорошенко, В. Кучабський, А. Монтрезор, О. Назарук, О. Скоропис-Йолтуховський, П. Феденко, Є. Чикаленко та ін.).

Серед сучасних дослідників, що намагалися проаналізувати та дослідити державницько-філософську спадщину В. Липинського виділимо І. Лисяка-Рудницького, Я. Пеленського, В. Потульницького, С. Бондарук, Н. Авер'янову та інших.

Державницька концепція В. Липинського є найбільш науково розробленою та теоретично обґрунтованою, серед концепцій представників консервативної державно-правової школи.

Побудову цивілізованого суспільства на теренах України, метою розвитку якого було б загальне благо, тобто добробут усіх громадян, вчений пов'язував із утвердженням власної незалежної української держави.

В основі цього процесу державотворення мало стояти, як стверджував В. Липинський, впровадження консервативної доктрини розвитку суспільства та держави, утвердження правової культури широких народних мас, вироблення всеоб'єднуючої та всеоб'єднуючої суспільство національної ідеї.

Під утвердженням консервативної доктрини розвитку суспільства та держави В. Липинський розумів впровадження монархічної форми правління у виді традиційного для України гетьманату. На той час, на його думку, це була найбільш вдала та ефективна форма організації державного життя країни. Гетьман як уособлення справедливості та добродетності, носій неперервної державницької традиції України мав виступати посередником між верхівкою тогочасного суспільства та народом, таким чином об'єднавши між собою різні класи населення задля досягнення спільної загально корисної мети – української державності¹.

Через впровадження інституту гетьманства планувалося виховати у свідомості народу відчуття єдності та поваги до власної країни, до її культури та традицій, зрештою і до влади.

Верховна влада в країні мала розподілятися наступним чином: Верховна гетьманська влада – повноваження гетьмана зводилися в першу чергу до представницько-церемоніальних функцій глави держави, що персоналізує і репрезентує державу, є представником аристократичної династії, власне виходцем із старовинного козацько-шляхетського роду. Таке положення гетьмана пояснювалось тим, що основною метою, яка ставилась при впровадженні інституту гетьманства, було забезпечення процесу формування свідомості державницької нації в тогочасному суспільстві². В. Липинський хотів, щоб громадянство навчилося бачити в гетьмані живий символ української державної ідеї та найвищий політичний авторитет нації. У зв'язку з цим гетьман визнавався джерелом суверенної влади та гарантом стабільності у державі та суспільстві в силу свого політичного нейтралітету.

В питанні визначення владно – управлінських повноважень гетьмана В. Липинський посилається на політичну традицію Англії³. Виходячи із останньої, монарх володіє владними prerogative лише номінально, а це значить, що вони

можуть бути використані лише за згодою із главою уряду. Отже і повноваження гетьмана у сфері зовнішньої і внутрішньої політики мали б обмежуватися владою глави уряду. Із сказаного вище можемо зробити висновок, що і гетьман у новоствореній державі мав «царствувати, а не управляти».

Виконавча влада по проекту В. Липинського мала зосереджуватись в руках гетьманської управи, хоча вищим органом виконавчої влади проголошувався гетьман України, та все ж виконавча влада належала гетьманській управі – уряду на чолі з главою, якого затверджував гетьман.

В силу того, що питання розподілу повноважень між вищими органами влади висвітлено В. Липинським в рамках посилання на політичну традицію Англії, то можемо припустити, що главою уряду мав би призначатися лідер партії, яка після виборів отримала більшість у парламенті. Передбачалося, що новостворений парламент буде мати двопалатну структуру. Але на відміну від двопалатного парламенту Великобританії, що складається із палати лордів і палати громад, яка в свою чергу вважається проявом британського консерватизму, модель парламенту В. Липинського не передбачала консервативних елементів.

Законодавчі палати, вища – трудова та нижча – територіальна, мали репрезентувати відповідно інтереси організацій працівників і професійних спілок та інтереси окремих земель України. Нижня палата мала формуватися на основі загальних, рівних виборів шляхом таємного голосування на базі мажоритарної виборчої системи. До складу вищої палати мали входити представники від трудових організацій перш за все професійні спілки – селянсько-хліборобські, робітничі, кооперативні, релігійні, наукові та інші⁴. Такий поділ парламенту мав забезпечити узгодження інтересів різних професійних груп та класів населення. З усього вище викладеного можемо зробити висновок, що модель гетьмансько-монархічного устрою держави відповідала ознакам конституційно-обмеженої монархічної форми правління. В силу того, що проект державного устрою розроблений В. Липинським у загальних рисах з доволі частими посиланнями на політичну традицію Англії, яка лежить в його основі, детальне з'ясування повноважень вищезазначених органів верховної влади, процедурні питання їх взаємодії, склад, структура, чисельність являється ускладненим. Завершення проекту державного устрою, що розробляв В. Липинський, можливе лише у формі припущень, що можуть бути зроблені сучасними дослідниками творчої спадщини філософа на основі політичної традиції Великої Британії.

Проявом консерватизму в концепції В. Липинського також виступає ідея формування «національної аристократії» – нового політичного класу, що покликаний стати носієм національної державницької традиції та представником національних інтересів, уособленням справедливості та етичних вартостей. Національна аристократія мала відіграти консолідуючу суспільство роль, сприяти процесу національного самоутвердження та самоусвідомлення української спільноти, показати приклад поваги та послуху перед гетьманом всієї України, приклад своєї внутрішньої політичної єдності – «однакового мислення та хотіння».

Саме з цього класу, за задумом В. Липинського, мали виходити особистості – державні та політичні мужі, здатні та здібні до державного та політичного життя. Основною вимогою приналежності до цього класу В. Липинський подібно до давньогрецького філософа Арістотеля ставить наявність в особи державницької добродішності або чесноти⁵. Під останньою слід розуміти моральну здібність особи до справедливого вирішення державних справ, в основі якого лежить

загально суспільний інтерес.

Зауважимо, що терміном аристократія в усі часи називали людей добродесних, людей, що спроможні керувати країною найкращим чином (arista), тому і В. Липинський, вживаючи термін «національна аристократія» для позначення провідної верстви країни, тим самим вказує на необхідний рівень морального розвитку, якому вона повинна відповідати.

Вимога високих етичних вартостей від провідної верстви пояснюється тодішнім тяжким політичним становищем України та масовою моральною деградацією народних мас під впливом більшовицької пропаганди. За таких умов людина, що є морально невизначена та нестійка, неспроможна була б здійснювати політичний провід у суспільстві. Тільки «національна аристократія», пише В. Липинський, могла спричинитися до зміни існуючого загрозливого політичного становища і стати в авангарді боротьби за нові суспільні та державні цінності та ідеали⁶.

Теорія нового політичного класу – «національної аристократії» ґрунтується на таких основних положеннях:

- про початкову природну нерівність людей;
- про те, що суспільство за своєю структурою включає людей двох типів – пасивних (їх більшість) та активних (їх меншість);
- про те, що активна меншість, черпає свою активність і силу із свого внутрішнього духовного потенціалу, що ґрунтується на християнському віросповіданню та національній державницько-політичній традиції.

Стан природної нерівності людей у суспільстві обґрунтовується В. Липинським, виходячи із філософського осмислення законів природи, у якій все, що складається із частин, утворюючи таким чином одне ціле, знаходиться у відношенні влади та підпорядкування. Поширюючи цей загальний закон природи на людину, мислитель відводить кожній особі своє місце і роль в житті суспільства залежно від природних та набутих здібностей та вмінь. А в суспільстві, в якому визначається своє місце та міра кожного, непорушною умовою мусить бути усвідомлення його ієрархічної будови, де нижче стоїть у підвалинах вищому, а вище – найвищому.

Поділ суспільства на активну та пасивну його частини впливає із стану початкової нерівності людей, де перші – активні учасники суспільного життя в силу своєї активності та здібностей знаходяться в вищестоящому положенні по відношенню до інших – пасивних народних мас, що знаходяться в положенні нижчому⁷. Активна меншість або іншими словами «національна аристократія» за В. Липинським постає як консервативна сила, об'єднання суспільно активних, придатних до політичного життя громадян з усіх верств населення.

Консерватизм нового політичного класу покликаний відіграти роль духовного імпульсу в процесі перетворень та розбудови української держави. Він включає в себе безперервний зв'язок та ріст державно-правової традиції України освячений християнською релігією. Виступаючи основою формування світогляду провідної верстви, він передбачає:

- погляд на державу як на найцінніше загальносуспільне надбання та благо;
- розгляд суспільства як історично витвореної ієрархічної структури, де кожна верства займає своє природне місце і виконує свої функції;
- плекання національної культури та традицій;
- виховання християнських етичних якостей;

– упевненість у необхідності панування закону як форми індивідуальної свободи;

– визнання природних прав людини і громадянина та інше.

Наступним пунктом процесу державотворення є утвердження правової культури всередині широких народних мас, таким чином формуючи, правосвідомість українського суспільства.

В основі цього процесу стоїть «теократичний принцип», що передбачає досягнення високого рівня законслухняності через утвердження християнською церквою морально-етичних вартостей.

Розглядаючи такі регулятори суспільних відносин, як мораль, що підтримується церквою та право, що твориться державою, В. Липинський проводить чітку лінію розподілу юрисдикцій між цими владними інституціями. Церкві, що традиційно виступає моральним регулятором відносин між віруючими, відводиться роль по вихованню доброчесності в людях на основі Закону Божого. Держава, виступаючи в особі органів влади та правосуддя, покликана забезпечувати правопорядок та законність в суспільстві на основі справедливих законів, що творяться законодавцями.

Розглядаючи християнство як «духовний елемент» в процесі правового виховання, В. Липинський визнає за ним вирішальну роль, характеризує його як чинник, що опертий на найвищій «Божій авторитеті, що опанує людські інстинкти, які довели б до моральної і соціальної анархії»⁸.

Мислитель виділяє дві необхідні умови, що повинні забезпечити християнській релігії можливість відіграти свою правовиховну роль – це незалежність та відокремлення церковної влади від державної. В. Липинський критикує систему правління, при якій влада державна і церковна зливається в одне ціле, таким чином роблячи з «релігії політику, а з політики релігію».

Отже, християнській церкві у концепції В. Липинського відводиться важлива роль по підтриманню необхідного морально-етичного рівня розвитку громадянства, що повинно слугувати виробленню високomorального правового менталітету.

Довершити процес державотворення, за концепцією В. Липинського, покликана всеохоплююча та всеоб'єднуюча суспільство національна ідея. Наголошуючи на цьому, мислитель говорив, що «тільки коли існує об'єднуюча спільна ідея української державності, можемо говорити про існування української нації»⁹.

Виступаючи явищем багатограним, українська національна ідея, за В. Липинським, полягала в першу чергу в розбудові багатокласового українського суспільства на противагу панівним тоді моністичним теоріям, які виключали із соціальної структури суспільства великі частини населення України. Мислитель обстоював точку зору, що Україна повинна розвинути диференційовану класову структуру суспільства, яка б охоплювала усі верстви населення, що забезпечувало б формування повнокласового суспільства.

Модель повнокласового суспільства передбачала співпрацю між різними класами: класом хліборобів, промисловців, інтелігенцією та політичною елітою задля досягнення спільної мети – формування зрілої нації та самостійної держави як загальносуспільного блага. Узгодження інтересів між класами мало відбуватися на підставі справедливих законів.

Ще одним аспектом національної ідеї є принцип «територіального патріотизму». Останній передбачав, за словами В. Липинського, «свідомість своєї тери-

торії, любов до своєї землі, до всіх без винятку її мешканців»¹⁰. Іншими словами, передбачалося пробудження «громадянського інстинкту» та «любові до матері України» як до спільного місця проживання між усіма постійними мешканцями української землі без уваги на їх соціальне походження, майновий стан, расові, політичні, релігійні та інші відмінності¹¹. Прикладом для України могли б слугувати США, де на ґрунті територіального патріотизму та об'єднуючої політичної свідомості постала одна, єдина американська нація.

Реалізація вищезазначеного принципу в життя мала слугувати поштовхом на шляху формування та об'єднання української спільноти в модерну європейську націю. Окрім цього, даний принцип, передбачаючи пробудження почуття солідарності між усіма громадянами, мав виступати засобом до утвердження загально визнаних тогочасних прав та свобод.

Підсумовуючи все вищесказане, зазначимо, що державницька концепція В. Липинського попри монархічні елементи, що являються на сьогодні з точки зору практичного застосування неможливими та недоцільними, заслуговує на детальне вивчення як така, що стала невід'ємним компонентом державно-правової думки України ХХ ст. та дає корисні поради та відповіді на хвилюючі сьогоднішню Україну питання державницько-політичного характеру. Загалом концепція державотворення В. Липинського спрямована на становлення української державності через утвердження у суспільстві консервативних, національних, культурних та політичних цінностей та ідеалів; пробудження суспільної та індивідуальної моралі та формування високої правосвідомості та законслухняності в результаті активної суспільстворозвиваючої політики церковних та державних владних інституцій; формування «національної аристократії» – нового політичного класу з числа тих, хто вирізняється високими моральними якостями та політичними здібностями; вироблення всеохоплюючої та всеоб'єднуючої суспільство національної ідеї української державності через формування повнокласового суспільства та пробудження «любові до матері України» серед усіх мешканців української землі.

1. *Лисяк-Рудницький І.* Історичні есе: В 2 т. – К.: Основи, 1994. – С. 166. 2. *Пеленський Я.* Спадщина В'ячеслава Липинського і сучасна Україна // В'ячеслав Липинський. Історико-політична спадщина і сучасна Україна. – Київ; Філадельфія, 1994. – Т.1. – С. 140. 3. *Листи* Осипа Назарука до В'ячеслава Липинського // В.Липинський. Архів. – Т.7. – Філадельфі: СЕДЦ, 1976. – С. 105. 4. *Потульницький В.А.* Нариси з української політології (1819-1991). – К.: Либідь, 1994. – С. 147-148. 5. *Аристотель.* Політика // Сочинення. – Т.4. – М.: Мысль, 1983. – С. 46. 6. *Липинський В.* Листи до братів-хліборобів: Про ідею і організацію українського монархізму (Писані 1919-1920 рр.): 2-е вид. – Нью-Йорк: Булава, 1954. – С. 131. 7. *Бондарук С.Д.* Роль еліти як суб'єкта соціального поступу в історіофілософії Вячеслава Липинського: Автореф. ... канд. філос. наук. – К., 1997. – С. 8. 8. *Липинський В.* Релігія і церква в історії України. – Львів: Дружина, 1933. – С. 85. 9. *Липинський В.* Листи до братів-хліборобів: Про ідею і організацію українського монархізму (Писані 1919-1920 рр.): 2-е вид. – С. 4. 10. Там само. – С. 40-41. 11. *Авер'янова Н.* Українська національна ідея у творчості В. Липинського та її роль в сучасному державотворенні // Українознавство: Вісник КНУ ім. Т. Шевченка. – 2004. – С. 40-41.